

Kulturmiljöanalys Kärsby IP

Kulturmiljöanalys för planområdet Kärsby IP

Botkyrka Hallunda 4:34
Botkyrka kommun
Stockholms län
Södermanland

Ulrika Sahlsten, Andrea Olausson

Kulturmiljöanalys för planområdet Kårsby IP
2022-05-09, reviderad 2022-06-20

Beställare
Botkyrka kommun

Kulturmiljöanalysen är utförd av
Ulrika Sahlsten, byggnadsantikvarie
Andrea Olausson, kulturgeograf och arkeolog

Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel 021-80 62 80

Omslagsbild: Kårsby IP med fotbollsplanen i förgrunden, sett mot nordväst.
Nytagna fotografier: Ulrika Sahlsten, Stiftelsen Kulturmiljövård

Innehåll

Kulturmiljöanalys Kårsby IP	1
Inledning.....	4
Metod	4
Förutsättningar	5
Riksintresse för kulturmiljövården	5
Kulturmiljölagen	6
Varsamhet enligt PBL.....	7
Avgränsning.....	7
Nulägesbeskrivning	7
Historik med fokus på Kårsby.....	13
Kulturhistorisk värdebeskrivning.....	20
Värdebärande faktorer.....	20
Riksintressebeskrivning.....	20
Konsekvensanalys	21
Rekommendationer och riktlinjer	21
Referenser	23

Inledning

Botkyrka kommun avser att genom ett detaljplanearbete möjliggöra för ny bebyggelse inom fastigheten Botkyrka Hallunda 4:34 där Kårsby IP ligger idag. I ett tidigt skede föreslås att en skolbyggnad och föreningsbyggnad uppförs inom planområdet. Området ligger inom riksintresse för kulturmiljövården, Bornsjön [AB16].

Syftet med kulturmiljöanalysen är att definiera områdets kultur- och landskapsbildsvärden utifrån riksintressebeskrivningen samt att utgöra underlag för bedömning av hur kulturvärden inom riksintresset påverkas av planförslaget. Utredningen utgår från riksintressets motiv- och uttryckstexter.

Kulturmiljöanalysen är utförd av Ulrika Sahlsten, byggnadsantikvarie samt Andrea Olausson, kulturgeograf och arkeolog, från Stiftelsen Kulturmiljövård.

Metod

I arbetet med den kulturhistoriska värderingen av området har vi tagit utgångspunkt i de bedömningsgrunder som redogörs för i Riksantikvarieämbetets rapport ”Plattform Kulturhistorisk värdering och urval” (2015). Ett kulturhistoriskt värde består i de möjligheter en kulturmiljö har att förmedla kunskaper om, och förståelse för, olika historiska skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag. Ju tydligare en företeelse kan bidra till möjligheten att tillgodogöra sig och kommunicera en bredd av kulturhistorisk kunskap, desto högre anses dess kulturhistoriska värde vara.

Vid utredningen har arkiv- och kartstudier, litteraturstudier och fältbesök gjorts. Riksintressets motiv- och uttrycksbeskrivning har ingått i bedömningen och utredningen har även tagit stöd i Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen, i denna framhålls:

Landskapets läsbarhet – dvs möjligheterna att förstå och uppleva ett områdes riksintressanta kulturhistoriska sammanhang, såsom det kommer till uttryck i landskapet – är central vid urvalet av riksintressen och därmed även i analysen av en förändrings påverkan på kulturmiljön (Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen 2014).

Landskapets och kulturmiljöns läsbarhet är således central, både enskilda objekt och helheten är bärande för denna läsbarhet. Alla fysiska uttryck (objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband) utgör komponenter för att utläsa historien i landskapet och detta kommer ligga till grund för de bedömningar som görs i denna utredning. Utredningen har tagit avstamp i handbokens frågeställningar vid förändring i riksintresse. Utifrån handboken har följande frågeställningar använts:

*Vad försvinner och vad tillkommer?
Är påverkan visuell eller funktionell?
Är påverkan direkt eller indirekt?
Är påverkan tillfällig eller bestående?*

Förutsättningar

Riksintresse för kulturmiljövården

Planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården Borsjön [AB16]. Skyddet för riksintressen för kulturmiljövården återfinns i miljöbalkens 3 kap. Enligt bestämmelsen ska riksintressen för kulturmiljövården skyddas mot påtaglig skada:

3 kap. Grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden

6 § Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket. (Miljöbalken 1998:808).

Borsjön [AB16]

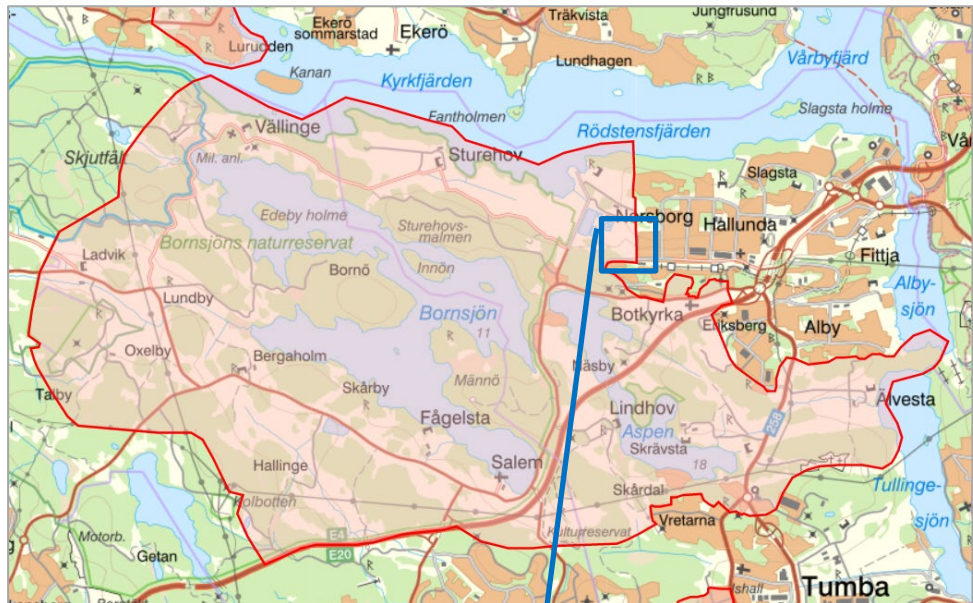
Motivering:

Herrgårdslandskap utmed Mälarens södra strand och runt sjöarna Borsjön och Aspen, präglad av omfattande lämningar från bronsåldern och järnåldern, kommunikationerna på vatten och till lands, den tidiga medeltidens sockenindelning och kristnande, och de stora herrgårdsanläggningarna. (*Odlingslandskap, herrgårdsmiljö, fornlämningsmiljö, kommunikationsmiljö, kyrkomiljö, sockencentrum.*)

Uttryck för riksintresset:

Bronsåldersmiljöerna med skärvtenshögar och hällristningar samt talrika gravar, däribland flera monumentala rösen. Fornborgarna och de stora gravfälten från järnåldern, bl. a ett gravfält med stora högar vid Norsborg, vilket kan kopplas till de övergivna enheterna Borg och Hundhamra. Botkyrka pilgrimskyrka belägen invid den gamla landsvägen och i ett väl synligt läge i landskapet. De till kyrkan och sockencentrumet hörande boställena och andra byggnaderna, kyrkoherdebostället Hammarby, klockargården, fattighuset och kyrkskolan. Salems kyrka med sitt karakteristiska torn och synliga läge, samt de till kyrkomiljön tillhörande klockarbostaden och skolan. Övergivna by- och gårdstomter. Gamla vägsystem samt bryggor och hamnplatser som speglar kommunikationerna på vattnet. Det av storgodsdriften präglade landskapet med en rad herrgårdsanläggningar från i huvudsak 1700-talet, vid Vällinge, Sturehov, Norsborg, Ladvik, Bergaholm, Fågelsta, Lindhov (i huvudsak uppförda i Gustaviansk stil) och Älvesta (med tydliga drag av karolinsk stil), med uttryck för estetiska ambitioner, så som alléer, parker av såväl franska som engelska typer. Ekonomibyggnader, arbetarbostäder och underlydande torp som uttryck för herrgårdarnas sociala och ekonomiska struktur. Äldre lantlig bebyggelse som exempelvis Hallinge, Lundby, Oxelby, Övre och Nedre Söderby, samt Talby.

Uttryck för riksintresset innebär sådana inslag i landskapet som är ett resultat av den kulturhistoriska utveckling som legat till grund för utpekandet av riksintresset och som anges i riksintressebeskrivningen. Uttrycken kan bestå av hela miljöer, mindre områden, markslag, byggnader, anläggningar, lämningar, egenskaper och karaktärsdrag samt visuella, funktionella eller andra samband mellan dessa (ur Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen).

Figur 1 Överst: Kartbild som visar riksintressets utbredning i rött.

Figur 2 Ovan: Detalj med planområdet markerat i blått inom Kårsby IP precis i utkanten av riksintresseområdet.

Kårsby gård syns väster om planområdet. De streckade markeringarna visar ett par lämningar i form av ett gravfält (röd markering) samt en husgrund (blå markering). Riksintressets nordöstra gräns löper parallellt med Kårsbyvägen i nord-sydlig riktning. Källa: Länsstyrelsens karttjänst.

Kartutsnittet ovan visar riksintresseområdets utbredning runt Bornsjön och sjön Aspen, med Mälaren som avgränsning i norr. Av detaljbilden framgår det ungefärliga planområdet inom Kårsby IP. Väster om planområdet ligger gården Kårsby som utgörs av ett bostadshus med några uthus.

Kulturmiljölagen

Fornlämningar och fornfynd regleras i 2 kap enligt kulturmiljölagen (KML). Väster om planområdet finns en registrerad fornlämning i form av ett järnåldersgravfält (L2017:1969) samt lämning efter en husgrund (L2017:424), den senare är bedömd som övrig kulturhistorisk lämning enligt KML. (Fig 2).

Varsamhet enligt PBL

På flera olika ställen i plan- och bygglagen (PBL) ställs det krav på att byggnader ska utformas med hänsyn till platsens värden och kvaliteter. I PBL 2 kap 6 § klargörs att:

”vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan”.

Avgränsning

Planområdet är som nämnts begränsat till en mindre yta belägen i riksintressets ytterkant, och den föreslagna bebyggelsen är begränsad i omfattning och utbredning. Avgränsningen för kulturmiljöanalysen är planområdet och den närmaste omgivande miljön inom riksintresseområdet. Ett något större perspektiv anläggs i tolkningen av vilken konsekvens den planerade åtgärden får för avläsbarheten av de kulturhistoriska sammanhangen i anslutning till planområdet.

Nulägesbeskrivning

Det föreslagna planområdet är ytterst begränsat till ytan och orienterar sig till den nordöstra gränsen av riksintresseområdet. Platsen utgörs idag av Kårsby IP och ligger inom detaljplanlagt område (Norsborg VIII).

Figur 3 Karta med planområdet markerat med röd figur. Källa: Lantmäteriet.

Kårsby IP är anlagt på tidigare åkermark i den södra delen av ett öppet landskap vid gränsen till Norsborgs bostadsområde. Den stora ytan norr om idrottsplatsen och den stora cricketplanen utgörs av ett större öppet gärde, Kårsbyparken, med ett kolonilottsområde i öster och Norsborgs vattenverk i väster. Mälarens vatten syns från några siktyyer inom planområdet i nordvästlig riktning. Inslag av skogspartier och höjdskillnader ger en ram till den öppna ytan i norr och söder. Det utbredda vattenverkets öppna anläggning bryter upp den agrara karaktären men bevarar samtidigt landskapet öppet. Mellan den stora öppna ytan och Norsborgs bostadsområde går Kårsbyvägen i nordsydlig riktning, med anslutning till en grusad väg norr därom, vilken utgör en äldre bevarad vägsträckning.

Figur 4 Flygfoto över Norsborg och Hallunda bostadsområde samt del av riksintresseområdet till vänster. Planområdet är markerat med rött. Källa: Lantmäteriet.

Figur 5 Kärby IP med fotbollsplan, parkeringsyta, en grusplan, en gräsyta samt ett utegym. I områdets södra del finns parkeringsplatser. Väster om idrottsplatsen ses byggnaderna inom gården Kärby. Källa: Lantmäteriet.

Figur 6 Vy över idrottsplatsen sett från sydost med fotbollsplanen i förgrunden. I fonden ses Mälarens vatten.

Figur 7 Flygbild med planområdet nertill i bild. De tre vyerna är tagna från norr där planområdet ses framför den skogsklädda höjden som reser sig söder om planområdet och Kärsby IP. Orange markering i planområdets västra del anger den föreslagna platsen för en skolbyggnad och en föreningsbyggnad enligt planförslaget. Källa: Lantmäteriet.

Figur 8 Vy 1 som visar en äldre vägsträckning inom riksintresset, sett från norr. Källa: Google Maps.

Vägsträckningen i vy 1 utgörs av en grusad väg i nordsydlig riktning som återfinns på historiska kartor från 1700-talet (se fig 17). Den har stor betydelse för den lokala kulturmiljön som bevarad äldre vägsträckning och vägen till den tidiga gårdsbildningen Hundhamra och senare Norsborgs herrgård norr om Kårsby.

Figur 9 Vy 2: Kårsby IPs ungefärliga utbredning, markerat i gult, sett från norr med koloniområdet i förgrunden och Norsborgs bostadsområde till vänster i bild. Den gröna pilen visar platsen för bostadshuset i Kårsby gård, dold bakom en lummig trädkant som omgärdar tomten.

I vy 2 ses planområdet och Kårsby IP mellan Norsborgs bostadshus och Kårsby gård som kantas av högväxta lövträd och buskage mot söder. Den stora cricketspelplanen ligger i en svag försänkning i den öppna markytan norr om idrottsplatsen. Idrottsplatsen är anlagd på tidigare åkermark.

Figur 10 Vy 3 är tagen från norr och den stora cricketplanen och omfattar idrottsplatsens västra del, markerat med orange. Bostadshuset i Kårsby gård ansas inom grön markering.

Vy 3 fokuserar på idrottsplatsens västra del, i bilden markeras även en del av Kårsbys tomtområde, i det närmaste dold bakom en lummig trädkrans. Den öppna anläggningen som idrottsplatsen utgör med sitt i huvudsak endimensionella utnyttjande av markytorna medger att flera siktlinjer bibehålls från norr men även från bostadsområdet i öster och höjden i söder.

Figur 11 Vy över fotbollsplanen mot nordväst, med parkeringsplats bakom planens höga stängsel. Mälaren ansas i fonden, till höger i bild ses Norsborgs vattenverk.

Figur 12 Vy från parkeringsplatsen mot väster. Kärshys bostadsbus syns i bakgrunden ungefär mitt i bilden. Den planerade bebyggelsen föreslås uppföras mellan fotbollsplanen och Kärshby gård.

Fotbollsplanen fyller idrottsplatsens östra del medan den västra delen utgörs av en parkeringsyta, gräsyta med utegym, en större öppen gräsyta samt en grusad yta i det sydvästra hörnet. I norr och väster finns en gång- och cykelväg som leder runt idrottsplatsens rätvinkliga yta. Den södra gångvägen ligger delvis på en något högre marknivå.

Hög växtlighet omger den angränsande tomten till Kärshby.

Figur 13 Gräsyta och ytombusgymmet sett från nordväst. I fonden Norsborgs bostadshus.

Figur 14 Vy över Kärsby IP sett från väster.

Historik med fokus på Kårsby

Figur 15 Häradsökonomisk karta från 1901-06. Källa: Lantmäteriet.

Vid sekelskiftet 1900 var anläggningen av Norsborgs vattenverk påbörjat i regi av Stockholms stad. Botkyrka var ännu en utpräglad agrar miljö med odlingsmark kring de många herrgårdarna. De stora sjöarna bryter upp landskapet som också uppvisar en betydande del skogsmark. Häradsökonomiska kartan från den tiden ger en god bild av landskapet så som det troligen hade sett ut under en lång tid.

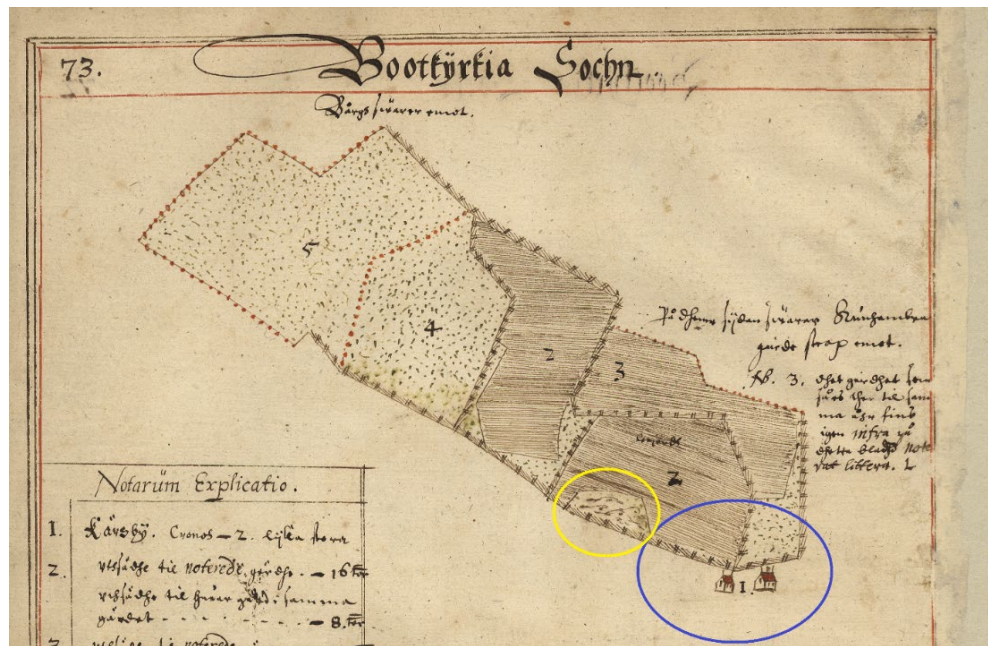
I det öppna landskapet väster om Norsborgs bostadsområde finns flera lämningar efter tidiga gårdsbildningar. Hundhamra gårds gravfält är daterat till omkring 700 e.Kr. Gården fanns kvar långt fram i medeltid, belägen strax norr om Kårsby. Platsen var strategisk invid Mälarens farleder. När fastigheten köptes av Johan Liljencrantz på 1790-talet lät denne uppföra Norsborgs herrgård i ett läge mer norrut vid Mälarens strand. Liljencrantz lät även uppföra den nuvarande herrgårdsbyggnaden vid närliggande Sturehov.

Vid sidan om stormannagårdar, säterier och herrgårdar har även mindre enskilda gårdar och hemman funnits med bönder som levde av vad jorden gav. Flera mindre torp och gårdar finns bevarade i området, däribland Kårsby. I denna kulturmiljöanalys har en fördjupad historik tagits fram kring gården Kårsby som inte är lika omskriven som de stora gårdsanläggningarna men vars historia är betydelsefull för kulturmiljön i området.

Kårsby 1453 – 1680

Det äldsta skriftliga belegget för Kårsby är från 1453, då det skrivs Kælzby. År 1460 omnämns det som Kærby och förefaller ha rört sig om två gårdar. Gårdarna säljs år 1559 till Gustav I (Vasa) och tas upp i kungens jordebok samma år. Gravfältet (L2017:1969) strax nordväst om Kårsby vittnar dock om att bebyggelse bör ha funnits tidigare i det direkta närområdet och att gravfältet låg i anslutning till den eller de närmast belägna gårdarna. Gravfält av denna typ brukar förknippas med gårdsgravfält, nära belägna bebyggelsen.

Enligt Södermanlands handlingar (Landskapshandlingar) uppges år 1566 de två gårdarna vid Kårsby avkasta lika mycket. År 1636 upprättas en geometrisk avmätning över Kårsby där man kan se att Kårsby består av två lika stora kronohemman och därmed fortfarande ägdes av kronan. Det bekräftar också att förhållandet mellan gårdarna verkar vara desamma som 70 år tidigare. Kronohemman brukades av bönder men delades som regel inte vid arv, på det sättet behöll gårdarna sina former. Kårsby kan ses ligga i kanten av odlingsmarken, så som det har kommit att göra fortsättningsvis, med skogen i ryggen, men gårdarna ligger något förskjutet i öster jämfört med dagens läge.

Figur 16. Kårsby inom blå cirkel 1636. Gul cirkel markerar det impediment av obrukbar mark i odlingslandskapet där Kårsby senare återfinns. Geometrisk avmätning 1636. Källa: Lantmäteriet.

1726 – 1791

Vid arealavmätning 1726 består Kårsby nu i stället av två frälshemman (hemman befriade från skatt). Kårsby verkar därmed någon gång under perioden 1636–1726 ha blivit uppköpt från kronan. Efter reduktionen på 1680-talet hade förhållanden förändrats till, att om adeln köpte kronojord, så fick den skattenatur och blev inte frälse (skattebefriad). Genom ett kungligt brev 1701 bjöds även en stor del av kronojorden ut till försäljning och många från högre stånd köpte då upp kronogårdar. Här beskrivs Kårsby som frälshemman, vilket indikerar att gården sålts i ett skede tidigare än beslutet om utförsäljning av jord, när reduktionen inte än genomdrivits.

Vid en rågångsbestämning 1791 framgår att Kårsby ligger under Sturehov, det bör därmed ha varit Sturehov som köper Kårsby av kronan. Bönderna på Kårsby kom därmed att bli landbor på frälsejord, i stället för på kronojord.

Figur 17 Kårsby ligger inom blå cirkel. Vägen i nordsydlig riktning öster om Kårsby, här markerad med röd streckad linje intill, överensstämmer med dagens Kårsbyvägen. Längst i nordväst ses gården Borg som ingick i Hundhamra gård. Arealavmätning 1726. Källa: Lantmäteriet.

På kartan från 1726 ses Kårsby ligga vid skogsbrynet i samma läge som idag. Marken beskrivs i kartans handlingar som en trädgårdstomt med några träd. Markytan utgör ett impediment, en typ av mark som inte lämpar sig för odling eller skogsbruk, som här avtecknar sig med en något framskjuten position mot åkermarken, med skogen tätt bakom i söder. Impedimentets läge är bevarat idag.

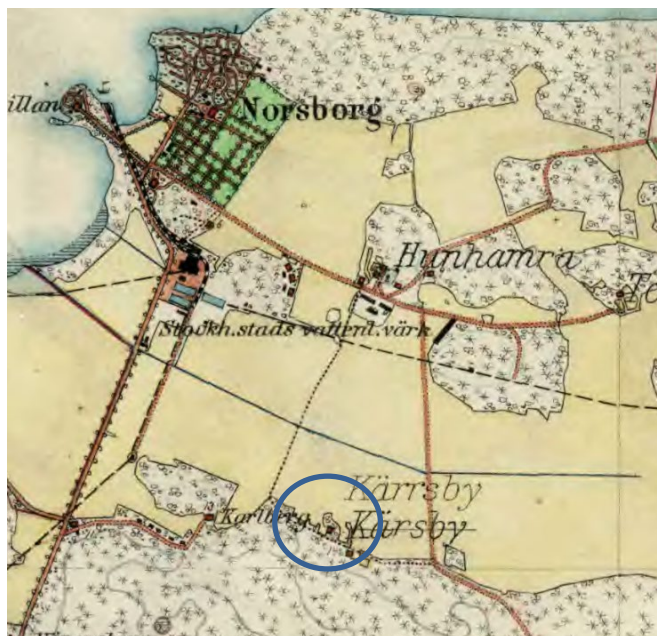
Läget för Kårsby skiljer sig mot förhållandena 1639 då platsen markerats öster om impedimentet. På kartan syns två vägsträckningar i närheten av Kårsby. Vägen öster om Kårsby, i nordsydlig riktning, skulle delvis kunna överensstämma med Kårsbyvägen. Söder om Kårsby syns en väg i östvästlig riktning, ritad med dubbel streckad linje. Den stämmer möjligen inte helt med dagens sträckning men kan ses som en föregångare som under årens lopp har förändrats och anpassats efter olika behov.

1843 – 1854

År 1843 upprättas en arealavmätning och handlingar rörande ett ägobyte mellan Sturehov och Norsborg och Kårsby hamnar då under Norsborg. 1854 sker ytterligare ägobyten mellan Sturehov och Norsborg. Den upprättade arealavmätningsskartan visar impedimentet med Kårsbys läge idag men med endast en mindre byggnad belägen strax söder om dagens läge. Det skulle kunna vara det läge som beskrivs som Lilla Kårsby i en arealavmätning från 1903. Något västerut finns två byggnader men beskrivningarna för dessa saknas. Potentiellt är Kårsbys nuvarande bebyggelse härrörande från andra hälften av 1800-talet, efter denna kartas upprättande.

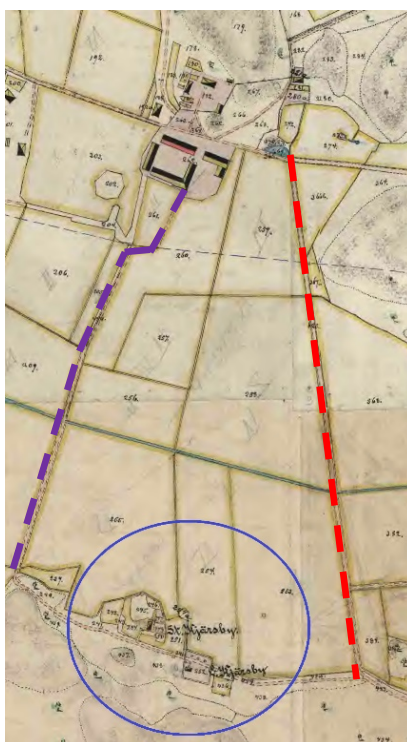
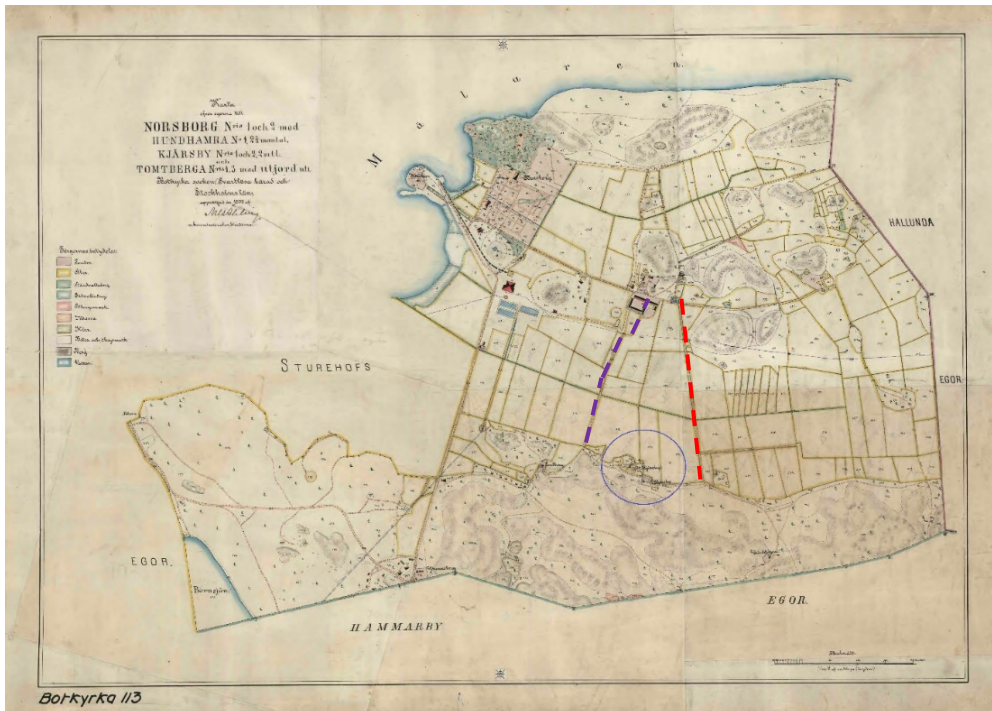
Figur 18 Dagens läge för Kårsby inom blåcirkel, inga byggnader finns dock markerade på kartan inom impedimentet. Röd streckad linje utgör kartans gräns i öster med samma läge som Kårsbyvägen. Arealavmätning, ägobyte 1854. Källa: Lantmäteriet.

Figur 19 På häradskartan från 1901-06 framgår de äldre vägsträckningarna tydligt. Från skogspartiet i söder leds vägen öster om Kårsby genom odlingslandskapet norrut. Vid Hundhamra viker vägen av mot nordväst till den senare etableringen av Norsborgs herrgård. Den mindre vägen utmed skogskaften i söder viker av norrut strax väster om Kårsby. Kårsbys placering i skogsbrynet följer en traditionell agrar bebyggelsestruktur. Källa: Lantmäteriet.

1903 - 1975

1903 genomförs en arealavmätning där *Stora* och *Lilla Kårsby* kan ses ligga på var sin sida om den östvästliga vägen. Stora Kårsby har samma läge som bostadshuset vid Kårsby har idag. Lämningar efter en husgrund (L.2017:424) direkt söder om bostadshuset beskrivs ha anknötning till Kårsby och det skulle kunna vara lämningar efter Lilla Kårsby. På platsen har även bland annat röjningsrösen iakttagits och dessa bör kunna sammankopplas med Kårsbys historiska nyttjande av marken. På kartan från 1903 är Kårsbys gårdsläge detsamma som idag, inom impedimentet i anslutning till odlingsmarken. Kårsbys läge kan dock ha flyttat vid minst ett tillfälle under perioden som kartmaterial finns att tillgå, framförallt sett till kartorna från 1636 och 1854.

Figur 20. Ovan: Kårsby inom blå cirkel. Här är det tydligt beläget inom impedimentet som syns utan bebyggelse i 1854 års karta. Arealavmätning 1903. Källa: Lantmäteriet.

Figur 22. Till vänster: Stora och Lilla Kårsby inom blå cirkel. Den röda streckade linjen följer liknande sträckning som Kårsbyvägen och den lila streckade följer vägsträckning i väster. Utsnitt från arealavmätning 1903. Källa: Lantmäteriet.

Figur 23. Nedan: Kartbild med blå och röd markering för närliggande lämningar, varav den blå har tolkats som en lämning efter Kårsby, rimligen från Lilla Kårsby. Källa: Länsstyrelsens karttjänst.

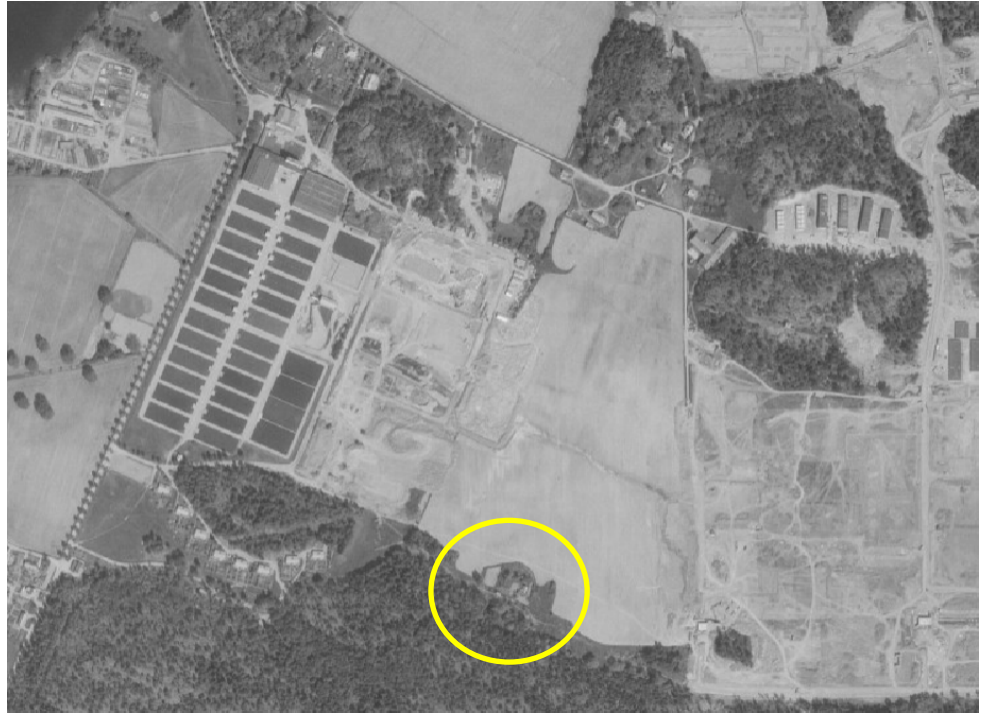
På 1950-talet kan man se hur det som omnämnts som Stora Kårsby finns kvar men inte Lilla Kårsby. Vägsträckningarna (röd och lila markering) följer samma mönster som 1903. Den röda stäckningen är i stora drag densamma som Kårsbyvägen medan den lila idag går att följa som gräns längst med vattenreningsverket.

Figur 24. Kårsby inom blå cirkel, endast läget för Stora Kårsby finns kvar. Röd och lila streckade linjer motsvarar samma vägsträckningar som på kartan från 1903. Ekonomiska kartan 1953. Källa: Lantmäteriet.

Figur 25. Flygfoto från 1960 där gränsen mellan åkermark och skog är tydlig och där impedimentet där Kårsby ligger bevarar sitt framskjutna läge i skogskanten. Den raka nordsydliga vägen är likaså bevarad. Källa: Lantmäteriet.

Figur 26 Flygfoto från 1975 där bebyggelsen har inletts och markberedningen framgår tydligt till böger i bild. Källa: Lantmäteriet.

Två flygfotografier från 1960 respektive 1975 illustrerar miljön före bostadsområdets uppförande och när byggnadsarbetena nyligen har inletts. Bilderna visar det bibehållna läget för Kårsby, impedimentet som gården står på har fortfarande samma framskjutande position i det öppna åkerlandskapet. Skogskanten dras in något strax sydost om impedimentet.

På fotot 1975 framgår att den raka nordsydliga vägsträckan har brutits i dess södra sträckning. Vägavsnittet anläggs lite senare i det som idag är Kårsbyvägen, med en förskjutning mot öster. Kårsbyvägen ansluter vid ”avbrottet” till den ursprungliga vägen.

Sammanfattning

Av historiken framgår att Kårsby har en lång tradition som en respektive två gårdar på platsen sedan 1400-talet. Det närliggande gravfältet från järnåldern antyder att bosättningar har funnits på platsen eller i dess närhet under förhistorisk tid. Av naturliga skäl har gårdsetableringens byggnadsbestånd kontinuerligt utvecklats och förnyats. Kartmaterialet indikerar att det nuvarande bostadshuset uppfördes under 1800-talets andra hälft.

Namnet Kårsby nämns tidigt och förekommer i olika former under tidens gång. Det har upptagits i Norsborgs moderna samhälle och gett namn till Kårsbyskolan, Kårsbyvägen, Kårsby sporthall och Kårsby IP.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Kärsby som en mindre gård med gamla anor i området är betydelsefull för förståelsen av områdets historia och generella utveckling från förhistorisk tid till de stora herrgårdarnas tid, där små och stora strukturer har förekommit sida vid sida. De mindre gårdarna representerar bönderna i området och speglar agrarsamhällets sociala och ekonomiska förhållanden. Gårdens placering i skogsbrynet intill åkermarken illustrerar en traditionell agrar bebyggelsestruktur. Byggnaderna i sig är förhållandevis sena men typiska för sin tid. De illustrerar gårdens tradition på platsen sedan åtminstone 1400-talet och tillskrivs ett högt kulturhistoriskt värde.

Värdebärande faktorer

Utifrån riksintressebeskrivningen har värdebärande faktorer identifierats i planområdets närmiljö. De representerar det historiska odlingslandskapet på olika sätt och bör i detta sammanhang betraktas tillsammans då de alltid har ingått i samma helhetsmiljö.

Relevanta delar ur riksintressebeskrivningen har valts ut som berör planområdets närmaste omgivande miljö.

Riksintressebeskrivning

Från motivering

”Herrgårdslandskap utmed Mälarens södra strand /.../, präglad av omfattande lämningar från bronsåldern och järnåldern, kommunikationer /.../. (Odlingslandskap, fornlämningsmiljö, kommunikationsmiljö).”

från uttryck

”...gravfälten från järnåldern /..”

”...gamla vägsystem /..”

”Det av storgodsdriften präglade landskapet med en rad herrgårdsanläggningar från i huvudsak 1700-talet, vid /.../ Sturehov, Norsborg”.

”Ekonomibyggnader, arbetarbostäder och underlydande torp som uttryck för herrgårdarnas sociala och ekonomiska struktur. Äldre lantlig bebyggelse /.../.”

Odlingslandskapet

- Det öppna landskapet. De öppna gårderna norr om planområdet utgjorde tidigare åkermark. Det gamla odlingslandskapet kan ännu avläsas genom att landskapet hålls öppet. Den närliggande herrgården Norsborg och dess föregångare Hundhamra gård har under lång tid varit de större gårdarna i närmiljön vilket kan avläsas i landskapet men även genom socio-ekonomiska förhållanden till mindre gårdar i dess närhet.

- Kärsby gård. Gårdens historia och långa tradition på platsen intill planområdet har anor sedan järnåldern. Kärsby ägdes av Sturehovs och senare Norsborgs herrgårdar och har därmed anknytning dit. Dagens bebyggelse inom Kärsby gård har en traditionell agrar karaktär som illustrerar en äldre gård i odlingslandskapet. Placeringen vid kanten till den tidigare åkermarken förstärker gårdens samhörighet med det historiska odlingslandskapet.

Fornlämningsmiljö

- Fornlämningen (järnåldersgravfält) i anslutning till Kärsby antyder att det har funnits en bosättning på platsen i äldre tid än vad de skriftliga källorna förmedlar. Det bekräftar även att Kärsby tidigt var en självständig gård. Lämningen efter en husgrund kan sägas bekräfta uppgiften om att Kärsby tidigare utgjordes av två gårdar, Stora och Lilla Kärsby.

Kommunikationsmiljö

- Kårsbyvägen. Den nuvarande Kårsbyvägen kan ses som den södra delen av den äldre vägen öster om Kårsby som återfinns i kartan från 1636. Den leder söderifrån mot norr fram till gården och senare byn Hundhamra. De gamla vägsystemen berättar om och knyter ihop gårdar och gods till större kommunikationsleder i landskapet och illustrerar på så vis även sociala och ekonomiska samband i äldre tider.

Konsekvensanalys

Konsekvensanalysen är gjord med utgångspunkt i de angivna värdena i riksintressebeskrivningen och ovanstående utpekade värdebärare.

Kårsby IP är anlagd på tidigare åkermark och är i sig inte kulturhistoriskt värdefull. Idrottsplatsens markanvändning ersätter åkermarken i en endimensionell nivå – miljön är fortfarande relativt öppen och erbjuder siktlinjer i valda utblickar. Enstaka träd och trädader i miljön avskärmar miljön i mindre utsträckning.

Den föreslagna bebyggelsen innebär en förtätning av idrottsplatsens etablering. De två byggnaderna föreslås en placering i områdets västra del och fotbollsplanen är tänkt att bevaras. Förtätningen reducerar det öppna landskapet något och fyller ut området mellan Kårsby gård och Norsborgs bostadsbebyggelse. Det medför att landskapets läsbarhet minskar till viss del i området, även om planområdet ligger i utkanten av den tidigare åkermarken.

Förtätningen berör även Kårsby gård då läsbarheten av dess bebyggelse och tomt i landskapet riskerar att minskas. Det utstickande impedimentet blir vidbyggt och landskapsrummet öster om Kårsby fylls med byggnadsvolymer. Kårsbys läge vid åkerkanten följer ett traditionellt agrart bebyggelsemönster och bör vidare ses i relation till de två herrgårdarna Norsborg och Sturehov.

Genom en förtätning kring Kårsby riskerar förståelsen för dessa förhållanden att minska. Det kan undvikas genom att Kårsby och dess impediment inte blir kringbyggt och att den tidigare åkermarken undgår exploatering. I en vid mening kan planförslaget ses som en addition till etableringen av idrottsplatsen och därmed innebära en kumulativ påverkan eller skada på intilliggande miljö.

Rekommendationer och riktlinjer

Landskapets och kulturmiljöns läsbarhet är central för att uppleva och förstå kulturmiljöns sammanhang. Både enskilda objekt och helheten är bärande för denna läsbarhet.

Kårsby IP kan betraktas som en buffertzonen mellan gården Kårsby och bostadsområdets storskaliga bebyggelse. Platsen bevarar det öppna landskapsrummet och övergår i de öppna gårderna norr om idrottsplatsen via den stora cricketplanen. Den etablerade idrottsplatsen kan utvecklas och förstärkas i sin funktion som rekreativ miljö och mötesplats. Det kan göras med kulturmiljön som redan befintlig resurs då stora delar av närområdet norr om idrottsplatsen utgör ett rekreativt område med nära anknytning till de historiska lämningarna och landskapets agrara prägel.

Den bevarade vägsträckan öster om Kårsby gård, som utgörs av Kårsbyvägen i dess södra del, är en ytterst betydelsefull del av det historiska landskapet. Den bör bevaras och inte brytas av bebyggelse eller annan anläggning. I ett långsiktigt perspektiv kan eftersträvas att den rivna södra sträckan på något vis markeras eller återställs.

Den föreslagna bebyggelsen inom planområdet är hänvisad till idrottsplatsens västra del, med bevarande av fotbollsplanen. Enligt förslaget planeras för en skolbyggnad i två till tre våningar samt en föreningsbyggnad, max två våningar, med uppskattad byggnadsarea på cirka 1000 kvm (skolan) respektive cirka 1500 kvm. Utformning och höjdvolymer har inte presenterats närmare.

Vid en eventuell exploatering av planområdet kan följande riktlinjer iakttagas för att på bästa sätt erhålla en varsam inpassning av nya inslag i kulturmiljön, med utgångspunkt i föreliggande kulturmiljöanalys.

- Områdets kultur- och miljövärden bör vara utgångspunkten för utformning och placering av tillkommande bebyggelse. Det innebär en anpassning till befintlig bebyggelse avseende fasadmateriäl, färgsättning, volym och utbredning i plan.
- Ytan väster om fotbollsplanen är förhållandevis liten. För att inte bebygga för tätt inpå Kärsby tomt och byggnader bör de nya husen placeras så långt österut som möjligt på den anvisade ytan.
- Byggnaderna bör hållas så låga som möjligt. Indragen takvåning/översta plan kan ge en lättare volym- och höjdverkan.
- Fasad- och takmaterial bör förhålla sig till närliggande äldre bebyggelse utan att vara pastischartad. Färgsättningen bör anpassas till miljön som helhet.
- Ny bebyggelse bör placeras och utformas så att det inte uppstår en baksidekaraktär mot väster och Kärsby gård.
- Markbehandling i den nya miljöns utkanter bör förhålla sig till och inordnas med anslutande markytor på ett varsamt sätt.
- Befintlig växtlighet i form av träd inom planområdet bör bevaras så långt det är möjligt.
- Parkeringsplatser bör förläggas så långt öster ut i planområdet som möjligt.
- Markytan med lummig, hög växtlighet närmast öster om Kärsby gård bör betraktas som en buffertzozon och bör ges skydd i detaljplanen mot exploatering samt för bevarande av växtligheten. Gångvägen öster och söder därom kan med fördel bevaras.

Figur 27 Röd markering anger ungefärlig gräns för en föreslagen buffertzozon närmast öster om Kärsbys tomt. Den höga avskåljande växtligheten vid den östra tomtgränsen utgör en naturlig avskärmning med miljöskapande värden i miljön.

Referenser

Lantmäteriet

Flygfotografier, kartor

Historiska kartor

Geografisk avmätning 1636 - **A9-15:C7:73**

Arealavmätning 1726 - **01-bot-14**

Arealavmätning, ägoutbyte 1854 - **01-bot-70**

Arealavmätning 1903 - **01-bot-111**

Ekonomiska kartan 1953 - **J133-1014c53**

Häradsekonomiska kartan 1901-1906 **J112-75-23**

Botkyrka kulturmiljöprogram, Botkyrka kommun 2014

Gadd, Carl-Johan: Det svenska jordbrukets historia, Bd 3 Den agrara revolutionen: 1700-1870, Nordiska museet och Stiftelsen Lagersberg, 2000

Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken, Handbok, Riksantikvarieämbetet 2014

Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, Rapport, Riksantikvarieämbetet, 2015

Rahmqvist, Sigurd & Janzon, Kaj: *Det medeltida Sverige Bd 2, Södermanland: 1 Tören: Svartlösa, Sotholm*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2002

Riksintressen för kulturmiljövården Stockholms län, Riksantikvarieämbetet (uppd. 2021)

Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige, Femte Bandet
<http://runeberg.org/hgsl/5/0241.html>

Kulturmiljöregistret, KMR

<https://www.raa.se/tag/kulturmiljoregistret/>

Ortsnamnsregistret

<https://www.isof.se/arkiv-och-insamling/digitala-arkivtjanster/ortnamnsregistret>

Sveriges länskarta

<https://ext-geoportal.lansstyrelsen.se/standard/?appid=7b933d2ea9084c4dab4bfe38dd87f7ec>